

Daniel PATAFTA, *Franjevačko 13. stoljeće. Povijest, teologija, duhovnost, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., 465 str.*

Knjiga Daniela Patafte, docenta na Katedri crkvene povijesti Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u izdanju Kršćanske sadašnjosti, nosi zanimljiv naslov *Franjevačko 13. stoljeće. Povijest, teologija, duhovnost*. Već sam naslov otkriva da je riječ o jedinstvenom djelu na hrvatskom ozemlju. Naime, franjevački red je od samih početaka prisutan među Hrvatima i na hrvatskim prostorima. Pripadaju mu goleme zasluge za hrvatsku kulturu, znanost i, posebice, za širenje i učvršćivanje kršćanske (katoličke) vjere među Hrvatima. No, iz pera hrvatskih pisaca dosad nije objavljeno ovako sveobuhvatno djelo o počecima, o početnom razvoju te o franjevačkim duhovnim i znanstvenim velikanima. Tu prazninu izvrsno popunjava upravo ova Pataftina knjiga, jer ovo djelo za hrvatsko jezično područje, po svojem obimu, znanstvenom pristupu i cjelovitosti, zasigurno predstavlja originalan doprinos hrvatskoj povijesti i teologiji. Djelo je namijenjeno ponajprije znanstvenicima humanističkog i umjetničkog smjera (teologija, povijest, filozofija, umjetnost), studentima na studiju teologije i filozofije, ali i svima onima koji se zanimaju za povijest, odnosno za doprinos franjevačkog reda Crkvi i čovječanstvu.

Osim Predgovora, bogatog popisa Izvora (čak 107) i Literature (gotovo

300 naslova) te životopisa autora, knjiga sadrži, uz Uvod i Zaključak, dva velika dijela, svako s više naslova i podnaslova. U opširnom Uvodu autor uistinu dobro uvodi čitatelja u tematiku i u problematiku kojom se želi baviti i koju razrađuje, što je izuzetno važno za razumijevanje sadržaja. Odmah saznajemo da autor nema nakanu ulaziti u dublju analizu raznih segmenata franjevačke povijesti XIII. stoljeća, nego želi dati sustavan prikaz bitnih elemenata koji su oblikovali franjevački pokret. Također ima nakanu kontekstualizirati položaj i značenje franjevačkog reda u povijesti zapadnoeuropskoga civilizacijskog okružja XIII. stoljeća kao i njegovu snažnu karizmu kojom je obilježio povijest Katoličke crkve.

U prvom dijelu, koji je naslovljen *Povijest* (s dva poglavlja: Politički i duhovni horizonti 12. i 13. stoljeća te Povijest franjevačkog reda od Franje Asiškog do kraja 13. stoljeća, oba s više podnaslova), iznosi se pregled povijesti zapadne Europe u razdoblju od XII. do XIII. stoljeća, u kojoj se osjeća snažan utjecaj Crkve i jakog papinstva, ali i novih redovničkih duhovnih pokreta unutar Crkve (koji put ne baš ortodoksnih, pa i s primjesama krivovjerja), koji smjeraju duhovnoj obnovi svekolike Crkve. Posebno poglavlje posvećeno je nastanku i povijesti franjevačkog reda do kraja XIII.

stoljeća. U svemu tome autor vrlo detaljno, dokumentirano i argumentirano iznosi i analizira niz povijesnih podataka o spomenutoj tematici. Ne zaboravlja pritom uklopiti nastanak i razvoj franjevačkog reda u opći crkveni kontekst. Zaključuje da se franjevački red, unatoč unutrašnjim neslaganjima, pa i lomovima, do kraja XIII. stoljeća profilirao kao duhovna snaga proširena u svim crkvenim i društvenim slojevima.

U drugom osjetno opširnijem dijelu pod naslovom *Teologija i duhovnost* (s čak sedam poglavlja: Filozofija i teologija sveučilišta 13. stoljeća, Duhovno i teološko dočitavanje spisa sv. Franje Asiškoga, Sveti Antun Padovanski, »Doctor Evangelicus« – prvi učitelj franjevačkog reda, Aleksandar Haleški – početak franjevačke teologije, Bonaventura Banjoređijski, »Doctor Seraphicus« – vrhunac franjevačke teologije i duhovnosti 13. stoljeća, Petar Ivan Olivi – antropologija, egzegeza i teologija papinstva, Engleska franjevačka škola 13. stoljeća i Franjevačka mistika 13. stoljeća; sva poglavlja s više podnaslova) autor daje sustavan pregled i vrlo dobar uvid u teološko promišljanje franjevaca u XIII. stoljeću te njihovu, po mnogočemu specifičnu, duhovnost. U uvodnom poglavlju Patafta nas općenito upoznaje s teološkim i filozofskim stanjem na ondašnjim sveučilištima, koja se u to vrijeme (XII. i XIII. stoljeće) rađaju i razvijaju u Parizu, Napulju, Bologni, Oxfordu, Cambridgeu i drugim akademskim centrima. Nakon

toga autor daje pregled duhovnosti te teološkog (teološko-filozofskog) promišljanja najvažnijih i najzaslužnijih franjevaca za razvoj onoga što i danas nazivamo »franjevačka škola duhovnosti i teologije«. Tako nas autor upoznaje s duhovno-teološkim čitanjem spisa sv. Franje Asiškoga te s prvim učiteljem teologije u redu – sv. Antunom Padovanskim. Potom govori o Aleksandru Haleškom, s kojim započinje sustavno intelektualno bavljenje filozofsko-teološkim pitanjima u tom redu, te donosi sadržajem bogate stranice o najvećem franjevačkom teologu toga doba – sv. Bonaventuri iz Bagnoreggija, s kojim franjevačka teologija i duhovnost dosižu svoj vrhunac. Patafta nas potom upoznaje s Petrom Ivanom Olivijem, kod nas možda manje poznatim i spominjanim, ali svakako originalnim i provokativnim misliocem onoga vremena. Slijedi potom lijepo i pregledno izlaganje o franjevačkoj teološkoj školi u Engleskoj, koja je još u XIII. stoljeću iznjedrila prave velikane kao što su R. Grosseteste, R. Bacon, J. Peckham, (kasnije i bl. Ivan Duns Škot, W. Ockham i drugi), koji su svojim djelovanjem i promišljanjem, svaki na svoj način, obilježili zapadnoeuropsku civilizaciju. Završno poglavlje posvećeno je franjevačkoj mistici, s posebnim naglaskom na mistiku sv. Bonaventure i Rajmonda Lulskog. Franjevačka je mistika po svojoj naravi uvijek usmjerena na Boga a u isto je vrijeme intuicija Isusa u utjelovljenom i kozmičkom Kristu.

U Zaključku autor, pozivajući se na iznesena istraživanja, analize i promišljanja o zadanoj tematici, zaključuje da sa sv. Franjom Asiškim i njegovim nasljedovateljima uistinu započinje duboka obnova i svojevrsan preporod čovječanstva. Iako nije riječ o preporodu u klasičnom značenju termina, obnova koju je sv. Franjo proveo u Crkvi i u kulturi svojega vremena počinje vrlo rano donositi obilne plodove. Naime, misao i intuicija svetog Asižanina poprimile su u njegovim učenicima svoj teološki i filozofski izraz te se pretakale u duhovnost, umjetnost, književnost i poeziju. Zbog toga se može ustvrditi da je franjevački red, unatoč kasnijim unutarnjim lomovima, cvjetao i širio se na raznim poljima te stvorio temelje za tzv. zlatno franjevačko XIII. stoljeće.

Autor je pisanju i razradi djela pristupio vrlo sustavno i znalački te se može reći da je ova knjiga izvrstan plod njegova marljivoga i predanoga znanstveno-istraživačkog rada. Temeljeći svoje pisanje na arhivskoj građi i dokumentima te na brojnoj literaturi, domaćoj i stranoj, Patafta u svojem djelu dosljedno pokazuje i znanstvenu kompetenciju u povijesnom istraživanju, ali i teološko-kritičko vrednovanje osoba i njihovih objavljenih i dostupnih spisa, ne propuštajući iznijeti zapažene osobne osvrte i mišljenja. Uz jasnoću očekivanih ciljeva, u radu je korištena precizna znanstvena metodologija, popraćen je obilnom domaćom i inozemnom literaturom, kao i mno-

gim izvorima, te je stoga ne samo značajan znanstveni doprinos spomenutim znanstvenim područjima (teologija i filozofija) nego bez sumnje i otvara put za daljnja proučavanja. Metodološki gledano, Patafta se vrlo dobro služi znanstvenom metodologijom istraživanja i pisanja, izvrsno rabi i predstavlja arhivsku građu, dokumente i činjenice do kojih je došao svojim istraživanjem. Bogat znanstveno-kritički aparat u knjizi (nalazimo 1907 referencija, odnosno fusnota) uređen je prema pravilima metodologije znanstvenog rada. U svakom slučaju, iznesene činjenice, analize i zaključci iz primarnih izvora (uz sekundarne izvore) govore o znanstvenom karakteru ovog djela kao i o znanstvenoj relevantnosti i izvornosti ove knjige, koje se ogledaju, između ostalog, u činjenici da ta tematika gotovo da nije obrađivana na hrvatskom jeziku, bar ne na ovako sveobuhvatan i sustavan način.

Budući da, kao što je već spomenuto, na hrvatskom ozemlju dosad nismo imali djelo koje bi na sveobuhvatan način predstavilo početke, razvoj i nositelje razvoja i širenja franjevačkog reda i tipičnoga franjevačkog filozofsko-teološkog promišljanja i baštine, ovo djelo pruža golem znanstveni doprinos hrvatskoj znanosti i kulturi. Doduše, ima kod nas relativno mnogo uglavnom znanstvenih članaka, uz nekoliko monografija, koji govore o temi franjevaštva, ali gotovo su svi usko vezani uz nacionalnu povijest i uz značenje

franjevaca za hrvatsku nacionalnu povijest. Osim toga, Pataftino djelo može biti i odgovor na potrebe današnjeg vremena u kojem franjevačka karizma, odnosno franjevačka duhovna baština, predstavlja jedan od mogućih putova obnove suvremenog čovjeka i današnjeg društva na evanđeoskim temeljima koje je zacrtao Franjo Asiški.

U svakom slučaju, pred sobom imamo vrlo cjelovit i pregledan prikaz početaka franjevačkog reda, bez nepotrebnih polarizacija, polemizacija ili ulaženja u neke, među raznim franjevačkim strujama, još uvijek sporne spoznaje i mišljenja. Naime, autor spominje sve tadašnje, a i današnje, kontroverzne stavove i mišljenja, ali bez polemiziranja. Iz toga se vidi da je riječ o modernom pristupu povijesnim temama.

Autoru svakako treba odati priznanje na uloženom golemom trudu u pisanje ovoga djela. U situaciji kada se na hrvatskome jezičnom području osjeća nedostatak knjiga koje se bave tema-

tikom koju je Patafta obradio, ovo djelo tim više dobiva na važnosti jer će čitateljima zasigurno biti od velike koristi višestruki, znanstveni i ini doprinos ovog rada.

Smatram da ovo djelo iznimno pridonosi hrvatskoj kulturnoj i znanstvenoj, napose teološkoj i filozofskoj javnosti u sveobuhvatnijem razumijevanju te u dubljem i boljem poznavanju ovdje sustavno izložene teme franjevačkoga reda u XIII. stoljeću. Mišljenja sam također da je riječ o društveno vrijednoj knjizi jer se predstavljanjem i popularizacijom ovog djela u javnosti najšira čitalačka publika može upoznati s početcima i razvojem franjevačkog reda, koji je dao golem doprinos hrvatskoj kulturi, znanosti, duhovnosti kao i drugim životnim područjima. Slobodno se može reći da će ovo djelo zbog svoje kvalitete i izvornosti zasigurno postati nezaobilazno i korisno polazište za mnoga daljnja istraživanja.

Ivan Karlić

Zorica MAROS, *Nasilje u etničkim sukobima. Etika otpora, odgovornosti i oprosta*, Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu – Glas Koncila, Sarajevo – Zagreb, 2018., 290 str.

Poslije raspada Jugoslavije i osamostaljenja Bosne i Hercegovine u novu međunarodno priznatu državu u srednjoj Bosni, gdje je autorica 1975. godine rođena i odrasla u hrvatskoj katoličkoj obitelji, vodio se od siječnja 1993. do ožujka

1994. godine rat za teritorij između Hrvata i Bošnjaka. Autorica Zorica Maros živo se sjeća da su u njihovoj kući na samom početku toga sukoba neko vrijeme spavali susjedi muslimani jer su se plašili nekoga hrvatskog ekstremista,